

Rigó Róbert

Kecskemét szovjet megszállása

Tanulmányomban a Kecskemétre jellemző egyedi, sajátos vonásokat emelem ki 1944 végére és 1945-re vonatkozóan. A város belterületi kerület- és külterületi körzetvezetői napi rendszerességgel jelentettek a polgármesternek, ezek a témám legjelentősebb forrásai. Kecskemét a kiürítést és a front átvonulását követően több szempontból is sajátos helyzetben volt: a várost teljesen kiürítették és a lakosság csak lassan tért vissza, egyes területeken hiányzott az alapvető infrastruktúra, a javakat széthordták, a katonák az üres lakásokba költöztek. Kecskemét Budapest ostromához jelentős háttérrel biztosított, kilenc katonai kórház működött a városban, melyek felszereléséről és a katonák ellátásáról a helyi lakosságnak kellett gondoskodnia. A korábban leszerelt üzemeket újraindították, melyekben a szovjet katonák számára robotoltak a helyi lakosok. A városban hónapokon át magasabb volt a katonák száma, mint a polgári lakosságé, gyakoriak voltak az atrocitások, az erőszakoskodások, a fosztogatások és a gyilkosságok – a front átvonulását követően több mint egy évvel – még 1945 decemberében is.

A front átvonulása Kecskeméten

1944 októberétől a Kárpát-medence a németek számára a második világháború legfontosabb hadszínterévé vált. A németek Magyarországon egyre jelentősebb erőket vetettek be a nyersanyagok, főleg az egyre szűkösebbé váló olaj biztosítására.¹ Sztálin is szeretne volna minél hamarabb elfoglalni Magyarországot, hogy az október 9–13. közötti moszkvai tárgyaláson Churchillle kötött „cédulás megállapodás” Magyarországra vonatkozó szovjet és nyugati befolyás 50-50 százalékos mértékét katonai erővel módosítani tudja. Ráadásul a brit miniszterelnök a balkáni partraszállás tervével is előhozakodott, ami Sztálint nyugtalanította, ezért sürgette Budapest mihamarabbi elfoglalását. Mindezek következtében október második felében a Duna–Tisza közén egyre intenzívebb harcok bontakoztak ki. Október 28-án Sztálin parancsba adta Malinovszkijnak, hogy 24 órán belül induljon meg Budapest felé, és mihamarabb foglalja el.² A másnap induló támadásnak a

1 Ungváry Krisztián: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Osiris Kiadó, Bp. 2005. 354–355.

2 A Sztálin és Malinovszkij között október 28-án, 22 órakor elhangzott telefonbeszélgetés igen érdekes. Malinovszkij nem akarta a hadsereg megerősítése nélkül megindítani a támadást Budapest elfoglalására, azonban Sztálin „határozottan megparancsolta” a másnap reggeli támadást. Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma 6., átdolgozott kiadás*. Corvina Kiadó, Bp. 2005. 13–14.

magyar 3. hadsereg nem tudott ellenállni, Kecskemétnél a 24. német páncélos hadosztály is bekapcsolódott a harcokba.³

1944. szeptember elején Vörös János vezérezredes az ország keleti felét hadművelési területté minősítette, és elrendelte Erdély, a Tiszántúl és az ország északkeleti részének kiürítését. A kiürítésre kijelölt terület nyugati határa ekkor a Tisza vonala volt. A kiürítés végrehajtására vitéz Szurmay Lajos vezetésével felállították a Kiürítési Kormánybiztosságot.⁴ 1944. október 10-én Olchváry István vezérkari ezredes, főszállásmester parancsot adott ki Kecskemét polgári kiürítésére vonatkozóan. Ebben elrendelte, hogy a katonaköteles korban lévő férfilakosságot hátra kell irányítani, tífős osztagokban. Mindenkinek legálább tíz napra elegendő élelmiszert kellett magával vinnie. A csendőrök, a rendőrök és a pénzügyőrök kötelesek voltak a végsőig helyükön maradni, és csak a harcoló csapatok utóvédjével együtt hagyhatták el helyüket. A polgári lakosság többi része maga dönthetett arról, hogy maradnak-e, vagy elmenekülnek.

1944. október 9-éről 10-ére virradó éjjel egy szovjet katonai alakulat megtámadta Kecskemétet, de ezt visszaverték, a fő erők ekkor még Kiskunfélegyháza környékén harcoltak. A város déli részébe nyomult be a szovjet katonai egység, és egy lőszeres vonat kocsiját robbantották fel, eközben a nyíregyházi huszárok felvették velük a harcot, és kiszorították őket.⁵ Délután a város rendje helyreállt, de a lövöldözések következtében sokan, főként a város vezető tisztviselői, elmenekültek, majd közülük többen néhány nap múlva visszatértek.⁶ Miután a polgármester, Liszka Béla is visszatért a városba, behívatta azokat a befolyásosabb, jórészt egyházi és közismert baloldali személyeket, akikről tudta, hogy a városban akarnak maradni: Baranyi László plébánost, Sárkány Béla evangélikus lelkészt, Károlyi Bernátot, a ferences rendház főnökét, Kovács Bálint református lelkészt, Tóth László nyomdaigazgatót, Molnár Erik ügyvédet, Sándor József városi ügyészt. Arra kérte őket, hogy ha a vezető köztisztviselőknek ismét el kellene hagyniuk a várost, vegyék át az irányítását, és lépjenek kapcsolatba a szovjetekkel.⁷

Kecskeméten a polgármester október 19-én újabb hirdetményt jelentetett meg, amelyben igyekezett megnyugtatni a lakosságot, hogy egyelőre nem kell tartani a kiürítéstől.

3 Ungváry K.: *A magyar honvédség*, i. m. 360–367.

4 Szurmay 1944. szeptember 12-én kiadott utasítása szerint „a kiürítés első ütemében elszállításra kerültek a hatóságok és egyéb szervek intézeteinek, intézményeinek és üzeinek berendezései, felszerelési tárgyai és készletei, ha azok a visszamaradó lakosság ellátása szempontjából nélkülözhetők voltak; a nélkülözhető és pótolhatatlan, valamint a bizalmas iratanyag; a hadiüzemek készárúkészlete és a folyamatos gyártáshoz nem szükséges félkész gyártmányok, majd azok személyi állománya.” Az azonos helyről származó menekülteket igyekeztek egymáshoz közel elhelyezni. Bukovszky László: *Menekültügy Komárom vármegyében a második világháború végén*. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2007/2. 37–50.

5 A ferences rendház háztörténete a következőképpen örökölte meg ezeket az eseményeket: „okt. 10-én hajnalban Lakiteleken át oly hirtelen támadás érte a várost, hogy alig tudtak elmenni. Félnapig tartott a támadás, az előőrsek már elérték a Csongrádi utcát és elfoglalták az állomást, – néhány század huszár verte vissza a támadást, míg a németek hanyatt-homlok menekültek. Az állomás teli volt lőszerrel szállító vonatokkal, a támadás következtében tűz keletkezett, házfőnök atya, miután meggyóntatta a támadást visszaverő huszárok sebesültjeit, ellátogatott a József zárdába utána nézni, hogyan vannak, akkor vette észre a tüzet és sikerült azt a nővérek és a növények segítségével lokalizálni, – ellenkező esetben felrobbant volna a fél város. Néhány tank hátrahagyásával az oroszok visszavonultak. A városházáról is mindenki elment, úgy hogy Házfőnök atya volt kénytelen polgárőrséget szervezni és azzal a rendet fenntartani. Öt nap után a Főispán, a polgármester és néhány tisztviselő visszajött.” Szabó Attila: *Helytörténeti részletek a Kecskeméti Ferences Rendház Háztörténetéből (1644–1950)*. Kecskeméti Lapok Kft., Kecskemét, 2004. 147–148.

6 Kovács Bálint: *A kecskeméti szolgálat évei, 1942–1957*. Emmaus Kiadó, Kecskemét, 2006. 21–22.

7 Kovács B.: *A kecskeméti*, i. m. 21. és Rigó Róbert: *A német megszállás, a front átvonulása és az azt követő időszak Kecskeméten*. Interjú Kovács Bálint református lelkésszel. Forrás, 2009/6. 22–38.

Hangsúlyozta, hogy a katonaköteles férfiak és leventék vonuljanak hátra, azok maradhatnak, akikre a termelés folytonosságának biztosítása érdekében, illetve a közrend fenntartása miatt feltétlenül szükség van.⁸ Az állatállományból is csak azok maradhatnak, amelyekre a föld megmunkálásához és a lakosság ellátásához feltétlenül szükség van, a többit a város melletti széktői laposra kellett hajtani, ahonnan a Dunántúlra terelték azokat.⁹

1944 szeptemberétől egyre több menekült érkezett Kecskemétre, akik az előrenyomuló szovjetek elől kerestek menedéket. Az akkori református lelkész, Kovács Bálint elmondta, hogy a református egyház is fogadott menekülteket, akik beszámoltak tapasztalataikról. *„Ezek nem voltak biztatóak. Megjelent Böszörményi Ede szentesi hitoktató és esti beszélgetésben elmondta az első fájdalmas élményeket a rablásokról és a nőekkel tanúsított erőszakos cselekedeteket. [...] A menekülők továbbmentek, de terjesztették a helyiekben is a menekülésre való hajlamot.”*¹⁰ A helyi lakosságot egyre inkább a menekülés vagy maradás dilemmája foglalkoztatta, hiszen mindkét lehetőség komoly nehézségeket és veszélyeket rejtett magában.

A polgármester néhány nappal korábbi hirdetésményével szemben 1944. október 23-án jelent meg Porkoláb vezérkari őrnagynak, a 3. hadsereg főszállásmesterének parancsa Kecskemét teljes kiürítésére.¹¹ A teljes kiürítés nem volt jellemző más városokban, ha ki is adták parancsba, azokat általában nem hajtották végre oly mértékben, mint Kecskeméten. Porkoláb parancsában kijelentette, hogy a Magyar Királyi Kormány elrendelte a polgári lakosság teljes kivonását a hadműveletek által veszélyeztetett területről. A vonalat Kecskeméttől északra húzták meg, ezért a várost teljesen ki kellett üríteni. A hátravont lakosságot az állatállománnyal és a legszükségesebb ingóságokkal a Dunántúlra irányították. Ehhez segítségül igénybe vették a rendőrséget, a csendőrséget és a nemzetőrséget, a polgári közigazgatási szerveket és a Nyilaskeresztes Párt szolgálatot végző szerveit is, ők a lakosság kivonása után a harcoló csapatokkal együtt hagyhatták el a várost. Az üzemetek vagy azok legfontosabb részeit le kellett szerelni és hátravonni, végső esetben meg kellett semmisíteni, vagy igyekeztek hosszabb időre az ellenség számára használhatatlanná tenni.

A lakosságának a Kerekegyháza–Kunszentmiklós útvonalon Szalkszentmártonra és Apostagra kellett hátravonulnia, csak a legszükségesebbeket vihették magukkal (élelmiszert, meleg ruhát, takarót, kevés főzőedényt), a szállításra minden alkalmas eszközt igyekeztek felhasználni. A parancsban a kormánybiztos azzal fenyegetőzött, hogy *„az esetleges vonakodókkal szemben karhatalmat leszek kénytelen alkalmazni. A karhatalom utasítóva van az esetleges ellenszegülőkhöz szembeni legerélyesebb kényszerintézkedés alkalmazására is, egészen a fegyverhasználatig bezárólag.”*¹² Imre Gábor a következőképpen emlékezett vissza erre az időszakra: *„a kiürítésre vonatkozó fenyegető hangvételű parancsok falragaszokon sürgették indulásra a tétovázókat. A csendőrség házról-házra járt. Vad rémhíreket terjesztettek a szovjet csapatok kegyetlenkedéseiről. A pánik fokozódott és még azok is, akiknek nem volt félnivalójuk, nekiindultak a teljes bizonytalanságnak. A város fokozatosan elnéptelenedett.”*¹³

8 Bálintné Mikes Katalin–Szabó Sándor (szerk.): *Így kezdődött. Dokumentumgyűjtemény Bács-Kiskun megye 1944–45. évi történetéhez.* Bács-Kiskun Megyei Tanács VB Művelődési Osztálya, Kecskemét, é. n. 70.

9 Bálintné M. K.–Szabó S.: *Így kezdődött*, i. m. 70.

10 Kovács B.: *A kecskeméti*, i. m. 20.

11 Bálintné M. K.–Szabó S.: *Így kezdődött*, i. m. 72.

12 Bálintné M. K.–Szabó S.: *Így kezdődött*, i. m. 76.

13 Imre Gábor nyugalmazott rendőr alezredes 1969. május 1-jén készítette el visszaemlékezését a kecskeméti rendőrség megszervezésére vonatkozóan. Bálintné M. K.–Szabó S.: *Így kezdődött*, i. m. 79–80. A ferences rendház háztörténetében is azt írták, hogy a *„csendőrség házról-házra járt és puskatussal kergették el az embereket.”* Szabó A.: *Helytörténeti*, részletek i. m. 148.

A Kecskeméti Lapok 1945. január 4-i számában – a Lajosmizséről című írásban – is megemlékeztek a hónapokkal korábbi kiürítéséről: „Egyik nap halljuk Kecskemét kiürítését. [...] Kisírt szemű nők, káromkodó férfiak tűnnek fel a főúton, szuronyal kényszerítették ki őket a városból. Az erőszakosság támogatására működik a náci propaganda. Minden élőlényt ki kell vonni a városból, mert a németek most vetik be a csodafegyvereket, ami olvaszt is, fagyaszt is... Nem is hagytak Kecskeméten semmit. De nemcsak az élőlényeket féltették a csodafegyverektől, hanem az értékesebb élettelen holmit is. Feltörték az üzleteket, házakat és zsúfolt teherautók száguldottak – Németország felé.”

A közeledő szovjet csapatok elől a csendőrök és a rendőrök október 31-ére teljes számban elvonultak. Az idős emberek a ferences rendház pincéjében húzták meg magukat. Itt bujkált Vörös János vezérezredes is, a későbbi honvédelmi miniszter.¹⁴

Október 29-én, 14 órakor – Sztálin utasításának megfelelően – Malinovszkij marsall kiadta a 2. Ukrán Frontnak a támadási parancsot. A támadás súlypontja rövid tüzérségi előkészítés után Kecskeméttől délre bontakozott ki. A Fretter-Pico tüzérségi tábornok által vezényelt 6. német és 3. magyar hadsereg a vártnál nagyobb ellenállást fejtett ki. Schell Zoltán ezredes, a páncélosadosztály parancsnoka e támadásról Gosztonyi Péternek a következőket mondta: „A harmezőt ellepték az orosz elesettek. S hiába löttünk, tüzeltünk, mindig újabb és újabb hullámban támadott az ellenséges gyalogság. A legvégén a földeken csak hullákat és sebesülteket láttunk. De az oroszok nem tágtítottak: roham rohamot követett.”¹⁵ A szovjetek áttörték a frontot, a támadás éjszaka is folytatódott, majd 30-án betörték Kecskemétre. „Az előrenyomulás azonban lefékeződött, és a szívósan ellenálló magyar–német csapatok, elsősorban a légvédelmi tüzérség, csak Kecskemét körzetében 20 harcokcsit lött ki.”¹⁶ Végül a szinte teljesen üres várost október 31-én késő délután foglalták el a szovjet csapatok.¹⁷

Kecskeméten, illetve a környékén maradt Kovács Bálint is¹⁸, aki Merétey Sándor gyermekorvos közeli, Ménteleken lévő tanyáján húzta meg magát a családjával együtt. A következőképpen emlékszik ezekre a napokra: „Elindultunk, és a betonúton szíofacsaró látvány kísért bennünket. Ki gyalog, ki talicskán, vagy kis kocsin cipelte fontosnak tartott holmiját. [...] A 72-es km-nél betértünk a tanyára, [...] így mintegy 50 személy zsúfolódott össze és helyezkedett el a nagy tanya helyiségeiben. [...] A lakást nem zártuk be, hogy a behatoló ne tegye tönkre a

14 A ferences rendház háztörténete a következőképpen örökítette meg ezeket az eseményeket: A tehetetlen öregeket, betegeteket itt hagyták, ezek egymás után jöttek, vagy idehazarták magukat, úgyhogy egyhamar megtelt nemcsak a légópince, – hanem az egész kolostor. Itt talált menedéket Vörös János vezérezredes feleségével, kik a Gestapo elől menekültek. [...] Október 29-én nagy erősítést kaptak a magyar csapatok, – az orosz repülőgépek erősen támadták a várost, a katonai parancsnok jelentette, hogy visszavetették az oroszokat. [...] Egy napi harc után, okt. 31-én a magyar és német csapatok elhagyták a várost, s így Kecskemét minden nagyobb kár nélkül orosz kézre került. A nagytemplom, a városháza és a mi kolostorunk kapott néhány gránát belövést.”, Szabó A.: Helytörténeti, részletek i. m. 149. Gosztonyi is megemlíttette könyvében ezt az esetet. Vörös János vezérezredes október 15. után még azt hitte, hogy tisztázni tudja magát Szálasi előtt a kiugrási kísérletben való részvétele miatt. A letartóztatása elől azonban „október 17-én a feleségével együtt álruhában Kecskemétre ment, s ott álnéven ferences barátként a rendházban kapott menedéket. Október 31-én jelentkezett a bevonuló szovjet csapatok parancsnokságán, ahonnan november 8-án repülővel Moszkvába küldték.” Gosztonyi Péter: A magyar honvédség a második világháborúban. Európa Könyvkiadó, Bp. 1992. 217.

15 Idézi Gosztonyi P.: A magyar honvédség, i. m. 228.

16 Ungváry K.: Budapest ostroma, i. m. 14–15.

17 Bálintné M. K.–Szabó S.: Így kezdődött, i. m. 80.

18 A maradásra többféle indokot is említett. Egyfelől ismerőse, Kovács Sándor tábori lelkész elmondta neki, hogy hetek óta menekülnek. „Azt tanácsolta, hogy semmiképpen ne meneküljünk el, hanem, ha a szovjetek megérkeznek, próbáljunk egy tisztet szállásra fogadni, és az remélhetőleg védelmet jelenthet.” (Kovács B.: A kecskeméti, i. m. 21.) Másfelől a hivatástudata is itt tartotta a gyülekezete mellett, harmadrészt a családja sem akart menekülni, mert ők az első világháborút követően a Felvidékről jöttek Kecskemétre, és elégük volt a menekült létből.

bejáratot. Azt sejtettük, hogy a szovjet katonák az üres lakásokat meglátogatják. [...] Október 31-én délelőtt érezhető volt az ismétlődő légi harcokból, hogy a harcok közel vannak. [...] Nem sok idő múlva mindnyájan levonultunk a tanyai pincébe, mert most már nemcsak felettünk, de körülöttünk is robbantak aknák, sívöltöttek a golyók. [...] Éjjel felé megjelent két szovjet katona. Mesterné románul megértette velük, hogy itt jórészt gyerekek vannak. Csak egy idősebb asszonyt hurcoltak el. Reggel már egy csoport katona jelent meg és csupán annyi történt, hogy enni kértek, s azonnal mentek Lajosmizse felé.”¹⁹

Az átmeneti időszak (1944 utolsó hónapjai)

Várady József bő másfél hónapig volt Kecskemét polgármestere, 1944. november 1-jétől december 17-éig. Korábban a Beretvás Szálló egyik pincéje volt, iskolázatlan, és tapasztalatlan a politikában, gyakorlatilag a véletlen folytán lett polgármester.²⁰ Igen zavaros és népszerűtlen intézkedései voltak, ezért néhány hét után lemondatták.²¹ Várady Kecskemét közállapotára vonatkozóan december 9-én jelentést írt a szovjet katonai parancsnokságra. Ebben kifejtette, hogy a kiürített városban mintegy ezer fő rejtőzött el. A lakosság nagyobbik része a város körüli szőlőkbe, tanyákra menekült, a szovjetek bevonulása után őket kellett visszatelepíteni. Várady szerint „az evakuálás elkészítően súlyos következményeket vont maga után”.²² A városi kórházat is leszerelték, és Németországba akarták szállítani, végül a kórház parancsnoka nem teljesítette az utasítást, helyette 1944 decemberében Budapestre vitette a kórházat, és az ostrom alatt kétezer beteget láttak el.²³ A város elektromos berendezéseit leszerelték és elvitték, a teljes tűzoltó felszerelést is az Alsó-Ausztriában fekvő Krumauba irányították, a személyzettel együtt, és csak 1945 augusztusában tértek vissza.²⁴ Tehát nemcsak az emberek hagyták el a várost, hanem a város alapvető infrastruktúrája is hiányzott ebben az időszakban.²⁵

19 Kovács B.: *A kecskeméti*, i. m. 24–25.

20 Kovács Bálint visszaemlékezésében azt írja, hogy Várady a város legjelentősebb szállodájában, a Beretvásban volt pincér, és a szovjet tisztek akkor szemelték ki polgármesternek, amikor a bevonulás után megvendégelte őket a szálló étkezőjében. Helyettese dr. Molnár Erik lett, mert ő tudott oroszul. Kovács B.: *A kecskeméti*, i. m. 31.

21 Várady meggondolatlanságát támasztja alá, hogy a hét év feletti gyermekek számára is kötelezővé tette a közmunkát, a kenyérsütést és a fűtést is mereven és kivitelezhetetlen módon szabályozta. Iványosi-Szabó T. (szerk): *Dokumentumok*, i. m. 50–51. Kovács Bálint egy másik esetet említ ennek illusztrálására. „Hogy milyen ember volt, [Várady – R. R.] az kiderült nem sok nap múlva, amikor a szegényháziak felkeresték, mert fogytán volt az élelmük. Erre ő Merétey Sándort hívatta azzal, hogy adjon a szegényháziaknak injekciót. Természetesen Merétey Sándor ez ellen élesen tiltakozott, és azt ajánlotta, hogy a lelkészek segítségét vegyék igénybe. Így is történt, mi, lelkészek adtunk ajánlólevelet és a szegényház kocsiával keresték meg a tanyán lakókat, akik szépen adakoztak.” Kovács B.: *A kecskeméti*, i. m. 31. Várady 1945-ben elhunyt, Imre Gábor szerint súlyos cukorbeteg volt. Ugyanakkor más levéltári források alapján megállapíthatjuk, hogy 1945-ben letartóztatták, és a rendőrség börtönében hunyt el. Mindkettő igaz. Iványosi-Szabó Tibor elmondta, Tóth Lászlótól úgy értesült, hogy a rendőrfőkapitány nem engedte meg, hogy Várady a börtönben megkapja a gyógyszereit, ez okozta a halálát.

22 Iványosi-Szabó T. (szerk): *Dokumentumok*, i. m. 45–48.

23 Iványosi-Szabó T. (szerk): *Dokumentumok*, i. m. 14.

24 Rigó Róbert: *A Kecskeméti Népbíróság néhány ügye*. Forrás, 2010/2. 68.

25 1944. november végén az újjászervezett városi tűzoltóságnak nem volt autója, sőt lova sem, így a fecskendőket nem tudták használni, ezért vödörrel és homokkal oltották a tüzet. A víztartálykocsikat a tűzoltók húzták ebben az időben. Iványosi-Szabó T. (szerk): *Dokumentumok*, i. m. 14., 47.

A város lakosainak száma a korábbi népszámlálási adatokhoz viszonyítva 1944. december 13-ra a belterületen közel felére (54%), míg a külterületen ötödére (19%) csökkent a kiűrités következtében. Sima Ferenc, a *Kecskeméti Lapok* újságírója egyik cikkében leírta, hogy Budapestről érkeztek buszok, és azokkal vitték el a lakosságot. Majd rákérdezett: „Hol a többi, az ártatlan, névtelen tízezrek, akiket százszámra préseltek be október végén a Budapestről érkezett autóbuszok többször forduló százaiba? Hová lett ez a fegyverrel hajtott halálkaraván?”²⁶ Sokan valóban elhagyták a várost. Még többen voltak, akik a környékbeli tanyákon, falvakban próbálták átvészelni a front átvonulását, de nem igyekeztek a hivatalokba történő bejelentkezéssel, mert azután berendelték őket a Vörös Hadsereghez vagy a városhoz ingyenmunkára. A városba is csak lassan szivárogtak vissza. 1945. március 7-ére eltűnt a bel- és külterület közötti egyenetlenség, ekkorra már mind a külterületekre, mind a belterületre a város lakóinak több mint 70%-a visszaköltözött. A szovjet megszállást követően először a város közigazgatását és a vasúti összeköttetést igyekeztek helyreállítani.²⁷ Várady fentebb említett jelentésében azt is leírta, hogy a városházán a működését november 4-én kezdte meg 12 fővel.

A hivatalnoki réteg hiánya miatt a közigazgatást decentralizálták, a város belterületének mind a tíz kerülete élére kerületvezetőket és helyetteseket neveztek ki. A felállított kerületi irodákba két fő irodai alkalmazottat és négy-öt fős kerületi polgári rendőrséget szerveztek.²⁸ A szovjet megszállás után két héttel, november 14-én parancsba adta a polgármester, hogy az egyes kerületekben minden utcába utcaparancsokat, minden tíz házra gondnokot kell kinevezni, „*akinek kötelessége a lehetőség szerint gondoskodni a lakatlan házakban lévő vagyontárgyak megőrzéséről, elsősorban a ház lezárása útján.*”²⁹ A vezetőknek minden kerületből reggel hét órára 50 munkást kellett küldeniük a városházára. Ez a decentralizáció javította és hatékonyabbá tette a kommunikációt a lakossággal, és a közigazgatás működőképességét is javította. Ezen a csatornán keresztül osztották el a 250 gramm fejadag kenyeret is 1944 végén.³⁰ A kerületi irodákban reggel 8-tól 17 óráig állandó ügyeletet kellett tartani, és mindennap 12 óráig jelentést írni a polgármesternek a kerület legfontosabb eseményeiről. Ezek jórészt fennmaradtak, így igen értékes forrást jelentenek a front átvonulását követő időszakra.³¹

26 *Kecskeméti Lapok*, 1945. január 18.

27 A Kecskeméti Gazdasági Vasút már november 15-re helyreállt, a személyforgalom csak decemberben indult meg. Iványosi-Szabó T. (szerk): *Dokumentumok*, i. m. 11.

28 Kecskemét belterületén hagyományosan tíz kerület volt, melyek élére kerületvezetőket és helyetteseket neveztek ki a polgármester. A tíz kerület mellé Dárdaytelep lett a tizenegyedik, és Voelkertelep-Miklovicstelep, Gazdaságitelep a 12. kerület. A külterületen Kecskemét 46 pusztáját 26 körzetre osztotta be a polgármester, élükre körzetvezetőket nevezett ki. A korabeli forrásokban a kerületek és a körzetek közötti megkülönböztetés nem minden esetben volt következetes. Iványosi-Szabó T. (szerk): *Dokumentumok*, i. m. 10., 42–43.

29 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (MNL BKML) IV. 1910/u. Kecskemét város körzetvezetőinek iratai, 1944–1947. A polgármester 1. számú utasítása a kerületek vezetői számára, 1944. november 14. A körzetvezetői iratoknak nincs külön iktatószámuk, ezen egységes levéltári jelzet alatt szerepelnek.

30 Iványosi-Szabó T. (szerk): *Dokumentumok*, i. m. 46.

31 A kerületvezetőknek rendszeresen kimutatásokat kellett készíteniük a kerületben élők különféle személyi adataira és gazdasági állapotára vonatkozóan az egyes utcákban: a házakról és az azokban lakókról, a személyek életkoráról, foglalkozásáról, vagyoni helyzetéről, a jövedelmük mértékéről. Külön listát vezettek a feketézőkről, a városon belüli költözésről, az állólókról, a tehenekről (és arról, hogy mennyi tejet adnak), a lovakról, a párttagokról, a terhes és a kisgyermekes anyákról, a hetven

1944. december elejétől a polgármester körözüvényeket bocsátott ki, amelyekben a kerületvezetők számára adott különféle utasításokat. Az első körözüvényt 1944. december 3-án küldte ki, ebben arra utasította a kerületvezetőket, hogy háromnaponta tegyenek jelentést a megnyitott üzletekről, a már működő iparosműhelyekről, üzemekről és az ott dolgozó munkások számáról is. Azokról az üzemekről is jelentést kellett tenni, amelyek a szovjet katonaság számára termeltek, és a bennük dolgozó munkásokról is. 1944-ben, a karácsonyi ünnepek idején sem volt munkaszünet. A közmunkára kötelezetteknek dolgozniuk kellett, az üzletek is nyitva tartottak, és az üzemekben is folyt a termelőmunka.³²

A németek novemberben többször bombázták Kecskemétet. 1944. november 16-án volt egy nagyobb bombázás, amikor csak az V. kerületben 50 ház dőlt romba.³³ Az I. kerületben 1944. december 5-én mindössze 968-an laktak³⁴, a korábbi lakosság 30 százaléka, az elmenekültek számát pedig 2300 főre becsülték. A felsorolt 75 elhagyott házban szovjet katonákat szállásoltak el. A szovjet városparancsnokság igyekezett mihamarabb a Vörös Hadsereg szolgálatába állítani a városi üzemeket, elsősorban a pékségeket, a konzervgyárakat, a cipőgyárat, a varrodákat, a mosodákat és a cipészetteket.

A továbbiakban az I. és a IV. kerület vezetőinek 1944 novemberi és decemberi jelentései alapján mutatom be a város megszállása utáni viszonyokat. 1944. november 22-én jelentette Faragó László, az I. kerület vezetője, hogy *„a nemi erőszakoskodások kerületemben még mindig tartanak. [...] A városba újonnan érkező megszálló csapatok a lakások ablakait bezúzzák.”* A IV. kerület vezetője azt jelentette 23-án, hogy aznap egyetlen munkás sem érkezett a vezetőségre, mert az oroszok elvitték őket dolgozni. Ő is megjegyezte, hogy *„az üres lakások fosztogatása napirenden van”*. Pár nappal később, november 26-án jelentette az I. kerület vezetője, hogy az előírt 50 munkás helyett csak 35-öt tudott előállítani, mert 20-at a szovjetek elvitték. Azt is jelentette, hogy *„a kerületemben a nemi erőszakoskodások és a bútorok elszállítása még mindig tart”*. A IV. kerület vezetője 26-án jelentette, hogy több műhely, bolt is megkezdte működését a kerületben, másnap újabb üzletek megnyitását tudta bejelenteni.³⁵ 27-én azt jelentették az I. kerületből, hogy *„a házak fosztogatása, valamint a lakosság háborgatása különösen a mai éjszakán nagy méreteket öltött”*. 28-án azt jelentették, hogy a szovjet katonák napról napra 20–25 főt elvisznek dolgozni a kerületből, majd azt, hogy *„a nemi erőszak, a rablás, a lakosság háborgatása továbbra is folyamatos”*. December 1-jén a kerületvezető azt jelentette, hogy *„a kerületben a lakosság háborgatása valamint a lakásokban található ingóságok elhordása az orosz katonák által még mindig folyamatban van”*. Másodikán azt írta, hogy az oroszok a lakásaik takarítására is elviszik az embereket, és ezen a napon csak a szoptató anyáknak tudtak kenyeret osztani, másoknak nem. Harmadikán azt jelentették az I. kerületből, hogy *„kerületemben egy ember jelentkezett, hogy lehúzták róla az orosz katonák a nadrágot, a sajátomból adtam neki egyet”*. Harmadikán a negyedik kerületből jelentették, hogy *„az Árok u. 3. sz. alatti házban az ott megjelent szovjet katona fegyverével egy fiatal lányt meglőtt, az eset valószínű halálos lesz”*. Egyéb rendezvárosok és panaszok is történtek, az orosz katonák a kerületvezető szerint éjjel-nappal zaklatták a lakosságot. December 7-én

éven felüliekről, a hadkötelesekről a beosztásukkal együtt, a szovjet katonák beszállásolásáról, az elhagyott birtokokról és ingóságokról, a háborús károkról és azok nagyságáról is.

32 Iványosi-Szabó T. (szerk): *Dokumentumok*, i. m. 60.

33 *Kecskeméti Lapok*, 1945. március 29.

34 1945. január 20-án már 1291 fő volt az I. kerületben.

35 A polgármester már 1944 decemberében több személyt is megbízott, hogy az elhagyott üzleteket leltározás után nyissák meg, a bevételt a Népbankban, a város számlájára kellett befizetni. Például 1944. december 10-én Turkevei Nagy Elek fűszerkereskedőt bízta meg a polgármester a Völgyi István fűszerkereskedő üzletének a megnyitásával. Iványosi-Szabó T. (szerk): *Dokumentumok*, i. m. 49.

azt jelentette a kerületvezető, hogy a szovjetek „naponta 100-120 embert hajtanak el dolgozni a kerületből. Az iparosok közül állandóan 220-250 embert közös műhelyekben foglalkoztatnak.” Pár nappal később arról írt, hogy a katonák a kerületi iroda munkatársait és az utcaparancsnokokat is elhajtják robotra, ezért javasolta, hogy orosz nyelvű igazolványt adjanak nekik, mert azt talán elfogadják. Az I. kerületi ellenőr a polgármesternek 1944. december 13-án azt jelentette, hogy „a kerületek ellenőrzése során a lakosság és a körzetvezetők részéről egybehangzó és indokolt panasz, hogy a belső területeken, ahonnan az orosz katonaság éjjeli munkára is igénybe veszi a férfi lakosság nagy részét, nem indítanak járőrt, csak a főútvonalakon. Az oroszok rendszeresen garázdálkodnak, főként a sugárutaktól távolabbi területeken, ezt annak tudatában teszik, hogy járőr arra nem szokott menni. Az ilyen negyedekben a közhangulat napról-napra rosszabb.” Kérte a polgármestert, hogy intézkedjen: a járőr ne csak a sugárutakon teljesítsen szolgálatot, hanem a sugárutak környékén is.³⁶ Megállapíthatjuk, hogy a szovjet katonák a szervezettség kevés jelét mutatva, a pillanatnyi igényeket kielégítve fogdosták össze ingyenmunkára az embereket.

Várady már említett jelentésében azt is kifejtette, hogy szerinte mik a városban uralkodó állapotok főbb okai: „Túl sok a gazdátlan bor, meglazult a közbiztonság, élelmiszerhiány, fizetés nélküli munka, nyitott üzletek, nyitott lakások, anarchiára hajló hangulat, fegyver nélküli polgárőrség, a lakosság alaptalan félelme.”³⁷ Kovács Bálint is hasonlóan írta le az akkori állapotokat: „a kiürítés kapcsán ott maradtak a tanyák az őszi betakarítás után. 1944-ben jó termés volt. Sok tanyán ott volt a sok gyümölcs, de maradtak állatok is. Azonban, ami a legnagyobb baj volt, a sok bor. A nyári harcokban elcsigázott és kiéhezett katonaság látva a bőséget, enni és inni kezdett.”³⁸ A ferences rendház háztörténetében is megjegyezték 1945 januárjában, hogy „Budapest előtt még áll a harc, óriási hadsereget vontak össze a Duna–Tisza közén, az egyik orosz vezénylő tábornok állítólag azt mondta, ha Kecskemét vidékén nem találnak annyi bort, már rég elfoglalták volna Budapestet”.³⁹

A város lakói hónapokon át dolgoztak robotban a szovjet hadseregnek. „Munkára szedegették az embereket úton-útfélen. Az emberek rossz ruházatban jártak azt gondolva, hogy így proletárnak nézik őket. A kicsi munka (malenkij robot) sokaknak hosszabb, sőt több esetben éveket jelentett.”⁴⁰ Budapest ostromához Kecskemét nyújtotta az egyik legjelentősebb háttérpárt. A szovjetek szinte minden üzemet újraindítottak, azokban ingyen, jobb esetben az élelmiszerért dolgoztatták az embereket.⁴¹ Például a Schiffer-cipőgyár december 9-én kelt jelentése szerint a szovjet katonai parancsnokságtól 9500 pár lábbeli készítésére kaptak megrendelést, amihez biztosították a nyersanyagot és a kellékanyagot is. A gyárban ekkor 84 fő dolgozott, és már az áru egy részét is leszállították, amiért pénzt nem kaptak, de a szovjet katonai parancsnokság biztosította az élelmiszert a munkásoknak. Az embereket gyakran válogatás nélkül szedték össze a katonák a különféle munkákra, ezért adtak a városi alkalmazottaknak, tisztviselőnek igazolványt, hogy őket ne vigyék el robotra, ám ezzel a katonák gyakran mit sem törődtek.

36 MNL BKML IV. 1910/u. (1. d.)

37 Iványosi-Szabó T. (szerk): *Dokumentumok*, i. m. 47.

38 Kovács B.: *A kecskeméti*, i. m. 31.

39 Szabó A.: *Helytörténeti részletek*, i. m. 150.

40 Kovács B.: *A kecskeméti*, i. m. 31.

41 1944. november végén 2521 fő dolgozott közmunkán. A konzervgyárban 100 fő, a Hangya- és a Platter-gyárban 200 fő, a gépgyárban 81 fő, a gyufagyárban 72 fő, a vasútnál 31 fő, a kórházakban 196 fő, a pékségekben 17 fő, a mosodákban 41 fő dolgozott a szovjeteknek. December 15-én már 4838 fő állt a munkaügyi hivatal rendelkezésére. Iványosi-Szabó T. (szerk): *Dokumentumok*, i. m. 19–20.

Novemberben megkezdődött a harcok során megsérült épületek javítása is, a városháza és a színház tetejét is megjavították.⁴² 1945. július 13-án a főispán jelentést kért a polgármestertől a nagyobb háborús károkról az épületekre és gyárakra vonatkozóan. A jelentésben a feltüntetett épületek, gyárak mellett megjelölték a rongálás százalékos mértékét is.⁴³ A jelentéshez hozzáfűzték, hogy „a rongálások és rombolások Kecskeméti vonatkozásban általában a belső berendezés és felszerelés tönkretételében, illetve elhasználásában nyilvánulnak meg”.⁴⁴

Az oktatás november 18-án indult meg 22 fővel a Református Ókollégiumban. Az iskolát eredetileg egy másik épületben akarták elindítani, de végül az Ókollégium mellett döntöttek. Ennek okát az egyesített iskola tantestületi ülésének jegyzőkönyvében a következőképpen írták le: „az Ókollégiumban kezdtük meg a tanítást, így volt ez célszerű, mert a közbiztonság csak a város közepében és a városháza közelében volt akkor még annyira megnyugtató, hogy a polgármester ide ajánlotta az iskolák megnyitását”.⁴⁵ Az emberek féltek, és az utcákra is alig mertek kimenni, ezt támasztja alá Frigyessy Ferenc népművelési titkár jelentése is. Eszerint 1944 novemberének második felében „a tanuló ifjúság szabad közlekedése indította meg újra az életet a városban. Visszaonultságban, elzárkózottságban élt emberek látták a gyermekek zavartalan mozgását s templomba-templomból való tömeges felvonulását, ez bátorságot öntött a felnőttekbe is és így benépesültek az azelőtt kihalt utcák.”⁴⁶

Ebben a zűrzavaros időszakban a kecskeméti lakásait és a zsidók javait tároló raktárakat is nagyarányban fosztogatták. 1944 decemberében a városban 610 üres lakás volt, és további 283 lakásba szállásoltak be szovjet katonákat, tehát ekkor a lakások közel egyötöde (18,5%-a) üresen állt, vagy szovjet katonák lakták, vagy a háborús károk során vált romossá.⁴⁷

Dobák István tiszti főorvos a polgármesterhez írt jelentésében beszámol az egészségügyi intézmények állapotáról: „az általános kiürítési parancs után a városi közkórház és a Thúry-féle magánstanatórium felszerelésének megmentését tartottam a legfontosabb feladatomnak. A kórház szülészeti osztályát dr. Matolcsy Károly segítségével Kisnyírbe vittük a Thúry szana-

42 Iványosi-Szabó T. (szerk): *Dokumentumok*, i. m. 22.

43 A jelentés részletezi a károk mértékét. A templomok közül az Angolkisasszonyok templomtornyában 60%-os rongálás, a zsidótemplom berendezésében és az oldaltalálattal miatt 25%-os. Az iskolák közül a hét külterületi elemi iskolában 40–60%-os, a Piarista Gimnáziumban 10%-os, a Református Gimnáziumban 15%-os, a Városi Polgári Leányiskolában 15%-os, az I. kerületi elemi iskolában 20%-os, a Városi Kada Elek Gyermekegthonban 75%-os, a Református Tanítóképzőben 15%-os volt a rongálás mértéke. A három belterületi temetőben 400 sírkeresztet döntöttek le. A középületek közül a városháza árkádjában és tetejében 5%-os volt a rongálás, a törvényszék és fogház épületében 40%-os, a Városi Külső Kórházban 20%-os, a városi Széktó fürdőben 80%-os, a MÁV felvételi épületében 70%-os. A repülőtér teljes egészében, azaz százszázalékosan megrongálódott. A gyárak is különféle mértékben sérültek meg, a Platter János Rt. 20%-osan, az Első Kecskeméti Konzervgyár 25%-ban, a Gyalókay-féle Dextroze Gyár 70%-ban, a Rézgálicgyár Rt. 25%-ban, a Gyufagyár Rt. 20%-osan, a Gépgyár Rt. 15%-ban, a városi vágóhid és jéggyár 90%-ban, a városi téglagyár 10%-ban, a népbanki téglagyár 15%-ban és a Hangya telep is 15%-osan. A belvárosban több bérház is megrongálódott: a Rákóczi utca 17–19. szám alatti városi bérház 20%-osan, a Rákóczi utca 1. szám alatt lévő városi bérház 30%-osan, a Rákóczi utca 6. alatti társas bérház 70%-osan, a Rákóczi utca 8-as számú Markó-féle bérház 60%-osan, a Rákóczi utca 5.-ben a Gazdasági Egyesület székháza 60%-osan, a Nemzeti Bank Székháza 25%-osan, a Népbank Palota 20%-osan, a Nagy Takarékpalota 20%-osan és a Kossuth téri római katolikus bérház 90%-osan.

44 MNL BKML IV. 1910/c. 9093/1945.

45 MNL BKML IV. 1910/a. 735/1944.

46 MNL BKML IV. 1910/a. 735/1944.

47 A lakáshivatal 1944. december 6-i jelentése szerint a lakosság jelentős hányada nem tért vissza, mert a lakások jelentős része üres volt. Iványosi-Szabó T. (szerk): *Dokumentumok*, i. m. 48.

tórium felszerelésével együtt. Az odamentett felszerelési tárgyak mind megmaradtak és ma is a kórház és a Thúry szanatórium tulajdonában vannak. A kórház szülészeti osztálya a kisnyíri Matolcsy villában folytatta működését, Dr. Matolcsy Károly vezetésével és cca. 20-25 volt a betegek száma.” A jelentés szerint 1944 novemberében még csak négy-öt orvos dolgozott a városban, a gyógyszertárak is zárva voltak, és betegszállításra sem volt kocsija. A megrongálódott gyógyszertárakból a gyógyszereket a városházára hordták. Később hónapról hónapra javult a helyzet, az orvosok sorra visszatértek, és áprilisban már nyolc gyógyszertár működött a városban, megindult a betegszállítás és a mentőszolgálat is.⁴⁸ 1944. december 22-én a városi kórház igazgatásával a polgármester dr. Matolcsy Károly főorvost és dr. Merétey Sándor főorvost bízta meg.⁴⁹

A front Kecskeméten már 1944. október végén átvonult, de kormány és országgyűlés híján hatalmi interregnum jellemezte a már megszállt területeket. A közigazgatás újraszervezése Kecskeméten is nehézségeket jelentett. Az élet megindításában a polgármester munkája mellett az újonnan megalakuló nemzeti bizottságok játszottak meghatározó szerepet. A nemzeti bizottságok funkciója nem volt egyértelműen meghatározva, ezért „egyszerre voltak a politikai újjászerveződések, valamint a közigazgatás fórumai. Emellett esetenként »törvényalkotó« funkciót és a szintén hiányzó bíróságok feladatait is ellátták.”⁵⁰

1944. december 16-án alakult meg a Kecskeméti Nemzeti Bizottság (KNB), mint a Nemzeti Függetlenségi Front helyi szerve. A pártok két-két tagot küldhettek a KNB-be. A Független Kisgazdapárt (FKGP) Csikay Lajost és dr. Sándor Józsefet, a Szociáldemokrata Párt (SZDP) Fekete Sándort és Kara Balázst, a Magyar Kommunista Párt (MKP) Kónig (Koltai) Ferencet és Sztraka Józsefet. A KNB elnökévé dr. Sándor Józsefet választották. A KNB az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe egyhangúan jelölte és delegálta az FKGP részéről Balla Dömötör gazdálkodót és dr. Révész László ügyvédet, az SZDP részéről Kovács Jenő gyári művezetőt és Schmidt József szabót, az MKP részéről Básti Ágoston földmunkást és dr. Molnár Erik ügyvédet és egy fő pártonkívülit, Faragho Gábor vezérezredest.⁵¹ Az Ideiglenes Nemzeti Kormányban két kecskeméti tagja volt, Faragho Gábor közellátásügyi miniszter és dr. Molnár Erik népjóléti miniszter, mellettük Vörös János honvédelmi minisztert is családi kapcsolatai Kecskeméthez kötötték. Tehát ebben az időszakban több kecskeméti kötődésű ember is bekerült a kormányba, azonban a korszak óriási nehézségei miatt ennek nem volt érzékelhető hatása a városra nézve.

Várady Józsefet népszerűtlen és kivitelezhetetlen intézkedései miatt december 17-én lemondatták, majd Tóth László lett a város polgármestere 1948. május elsejéig. Kovács Bálint a következőképpen jellemezte a következő hónapokat: „Hátra volt még Budapest és az ország nyugati felének elfoglalása. Ez további harcokat jelentett, Kecskemétre pedig hozták a rengeteg sebesültet, amely azt is jelentette, hogy iskoláink továbbra is kórházként szerepeltek.”⁵²

Az 1945-ös év Kecskeméten

1945 igen eseménydús esztendő volt Kecskemét történetében is. A város kiürítése után a lakosság jelentős része csak az év első felében tért vissza, ugyanakkor 1945 nagy részében

48 Iványosi-Szabó T. (szerk): *Dokumentumok*, i. m. 228–231.

49 MNL BKML IV. 1910/a. 539/1944.

50 Gyarmati György: *Demokráciából diktatúrába 1945–1956*. Kossuth Kiadó, Bp. 2010. 13.

51 Iványosi-Szabó T. (szerk): *Dokumentumok*, i. m. 58–59.

52 Kovács B.: *A kecskeméti*, i. m. 35.

hozzávetőlegesen 40 000 szovjet katona tartózkodott a városban, illetve vonult át rajta újra és újra. A város számára súlyos teherterelt jelentett, hogy Budapest ostroma elhúzódott, a front hónapokra megmerevedett, és a szovjet csapatok egyik fő felvonulási útvonala és háttérbázisa Kecskeméten volt. A városon és a környező tanyavilágon áthaladó csapatok fosztogattak, erőszakoskodtak. Kecskeméten 9 katonai kórházat állítottak fel a sebesült szovjet katonáknak, akik ellátásáról szintén a városnak kellett gondoskodnia. A lakosság jelentős része az év első felében a szovjet katonaság számára végzett ingyenmunkát, így a mezőgazdaságban nem tudtak dolgozni, ez az állandósuló zabrálásokkal együtt komoly élelmiszerhiányhoz vezetett. Az 1945-ös év végéig nem sikerült a városban megteremteni a biztonságot sem a vagyon, sem az emberélet vonatkozásában.

Ebben az évben kellett újjászervezni és felállítani az új berendezkedésnek megfelelő közigazgatást és rendőri szervezetet. A pártok újjáalakultak, illetve megalakultak Kecskeméten is 1944/45 fordulóján. A nemzeti bizottságot már 1944 decemberében felállították, szerepe 1945-ben mindvégig jelentős maradt. Februárban a város új főispánt kapott, és magalakult az új törvényhatósági bizottság is. Az év második fele már a novemberi választásokra való felkészülés jegyében telt el. A választásokon bebizonyosodott, amit előre sejteni lehetett, hogy Kecskemét az egyik „legreakciósbab” középváros. Az új rendőrség működése is sajátosan alakult. Bánó Mihály rendőrkapitánysága határozta meg ezt az évet, aki a politikai rendészeti osztály munkatársaival kíméletlen hajszát indított a város korábbi vezetői, elitje ellen is. A módszerekben nem válogattak. A régi elit felelősségre vonásában kiemelkedő szerep jutott a helyi népjegyészségnek és népbíróságnak. A népbírósági perek nagy része 1945 tavaszán, nyarán kezdődött. A népbírósági ügyekben szorosan együttműködött az MKP és a szakszervezetekben, illetve más pártokban velük haladó „társutasok”, a politikai rendőrség, a népjegyészség és a népbírák is. Az igazolási eljárások szerepe a népbírósági eljárásokhoz képest csekély volt a városban.

A megszállás nehézségei 1945-ben

Tóth László polgármester Miklós Béla miniszterelnökhöz írt levelében foglalta össze a kecskeméti leg súlyosabb problémáit 1945. március 8-án, ennek a levélnek egy rövidebb változatát előtte néhány nappal átadta a város szovjet katonai parancsnokának is.⁵³ A levél igen lényegre törő áttekintését adja az akkori állapotoknak: „Kecskeméten a külső körzetekben a fosztogatások megállították az életet. A katonák az egyes házaktól minden állatot, minden élelmiszert és minden terményt elvisznek; sok helyen szétszedik a házakat is, eltüzelik az ajtókat, ablakokat, iskolaszereket. A helyzet rendkívül súlyos. Azonnali segítséget kérünk, mert a tanyákról semmi élelmiszert a városba küldeni nem tudnak, a kórházak részére sem. A lakosságnak nincs kenyere, sója, zsírja, az éhség miatt nyugtalanság mutatkozik. A tanyákon már vetni kellene, de senki sem tud dolgozni a zaklatások miatt, a városi lakosságnak pedig minden tartaléka kifogyott és nem tud élelemhez jutni. Ilyen körülmények között a város vezetősége nem tud felelősséget vállalni a következményekért, mert nem tudja biztosítani a naponta szükséges 12 000 ember munkáját, a hadsereg és a kórházak ellátását.”

Az ezt követő részt a miniszterelnök számára a következőkkel egészítette ki Tóth László: „Kecskemét a kiürítés és a hadihelyzet következtében mérhetetlen károkat szenvedett. Negyedik hónapja tartózkodnak a városban és környékén különböző katonai alakulatok, a katonák száma heteken keresztül több volt, mint a polgári lakosságé, s amikor a városban a lakosság száma a 25 000-t elérte, akkor a katonáké a 40 000-t meghaladta. A bevonuló csapatoknak kilenc kórházat

53 A város szovjet katonai parancsnoka Dondé őrnagy volt. MNL BKML IV. 1910/c. 8487/1945.

szereltünk fel, s amikor azok tovább vonultak, a kilenc kórház teljes felszerelését a kályhákkal együtt magukkal vitték. Februárban újabb kilenc kórházat kellett berendeznünk, s minden felszerelést az itthon maradt lakosságtól elvennünk.

Különösen súlyos a helyzet a tanyákon. Az erőszakosság és fosztogatások ma is olyan mérvőiek, hogy nagy körzetekben teljesen elfogyott a lakosság és 10-20 család költözött össze és tanyázik közösen szőlőkben és erdőkben, hogy az erőszakosság ellen jobban védekezhessen. A fenti lakosságot a tanyákon majdnem kivétel nélkül a hadsereg igénybe veszi. A biztonság megteremtése és a munka megindítása érdekében naponta vívunk nehéz küzdelmet a parancsnoksággal, amikor adatokkal mutatunk rá, hogy a kórházak igényét kielégíteni nem tudjuk, s amikor ezt részben az ellátást intéző Rukovics Nikov kapitány maga is elismerte, azzal válaszolt, hogy e területről kénytelen szükségletét kielégíteni, mert felsőbb parancsnoksága a magyar kormánnyal egyetértésben így rendelkezett, tehát mi panasszal csak a magyar kormányon keresztül fordulhatunk az ő felsőbb parancsnokságához.” Tóth László polgármester azért írta a levelet a miniszterelnöknek, mert azt remélte, hogy a magyar kormány közben fog járni az ügyben, hogy a Kecskemétre nehezedő szovjet katonai és gazdasági nyomás csökkenjen.

1945. február 22-én rendkívüli közgyűlést tartottak, amelyen Tóth László polgármester pontokba szedve elemezte Kecskemét helyzetét. Kijelentette, hogy „Kecskemét helyzete rendkívül súlyos és veszélyes. Január első napjaiban jelentős és öröndetes lépéseket tettünk a biztonság, rend, munka és fegyelem útján, a körülmények azonban nemcsak a javulástól fosztottak meg bennünket, hanem olyan visszaesés következett be a városra és a lakosságra, amely súlyos terhet jelent.” A polgármester hat pontba szedve foglalta össze ennek a visszaesésnek az okait. Az első számú problémát a város kiürítésében látta. Megállapította, hogy Makón a „tizenegy napos ostromban 30 polgári egyén halt meg, nálunk a bor miatt közel száz.”⁵⁴ Kiemelte, hogy a közigazgatás több területén (erdészet, mérnöki hivatal, gazdasági ügyosztály) nem maradt szakember a városban, ezért a polgármesternek kell tárgyalnia az oroszokkal szinte minden ügyben.⁵⁵ Ezt követően megemlítette, hogy a város lakossága a gyümölcsből és a borból élt, bor azonban alig maradt, az emberek pedig nem tudnak a növényekkel foglalkozni, mert állandóan robotban dolgoznak, megjegyezte, hogy a „külterületen 2000 ember erdőt irt”. Harmadik pontban a kórházak ellátásának nehézségeit említette meg. „A tanyákon szigorú rekvirálás van folyamatban s a lakosság tartalékai állapotban és terményben kimerülőben vannak.” Egy malmot sem tudnak biztosítani a polgári őrlés számára, de „az arcvonal közelsége, s az egyes alakulatok önkénye keresztülhúzza számításainkat. Ezért jelent minden mázsza liszt megőrlése ismétlődő küzdelmet.” Negyedik pontban megjegyezte, hogy „a város fekvése valósággal vonzza a hadsereget és a polgári lakosságot. A műutak kereszteződése teremt olyan forgalmat, mely békében áldás, háborúban veszély és megterhelés.” Kiemelte, hogy a városon vonulnak át a Vörös Hadsereg főbb alakulatai, a menekülő, majd visszatérő polgári lakosság és a volt munkaszolgálatosok is. Sokan az éhség elől Budapestről is Kecskemétre jöttek. Az ötödik pontban megjegyezte, hogy az előző pontból fakadnak a

54 Kovács Bálint lelkész mondta el, hogy „1945 Húsvét nagypéntekén a katolikus temetőben temettünk egy olyan szegény családot, amelyből hét főt kiirtottak az oroszok. Bementek hozzájuk éjjel zabráltni, és nem találtak ott értéket, a család tagjai szegények voltak, mezítláb jártak. A tanyákat nagyon megkínózták az oroszok, és nagyon sok ember áldozatul esett.” Rigó R.: A német megszállás, i. m. 35.

55 A Dunától keletre eső területeken általános probléma volt a menekülés és a kiürítés miatt a közigazgatás újraindítása során a szakemberek hiánya. „Azokon a – főleg Dunától keletre eső – területeken, ahol a korábbi igazgatásnak nem csupán a vezérkara, hanem személyzetének nagy része is elmenekült, a népi szervek és a nagyobb aktivitással szerveződő baloldali pártok vették kezükbe a közügyek intézését. A helyben maradásával mintegy »megbízhatóságot« is demonstráló kevés számú régi alkalmazott szolgáltatta a szakértelmet a »laikusok« önzorgatásához.” Botos János–Gyarmati György–Korom Mihály–Zinner Tibor: Magyar hétköznapiak Rákosi Máttyás két emigrációja között 1945–1956. Minerva, Bp. 1988. 38–39.

közellátási nehézségek. Az árak itt jóval magasabbak, mint a Tiszántúlon. Ott egy tojás 1,20 pengő, Kecskeméten 5. Összegzésében megállapította, hogy a kecskeméti nehézségek okai „a háborúban, annak közelségében, az itt állomásozó alakulatok nagy számában és a kórházak igényeiben rejlenek”. Végül a hatodik pontban arra kérte a pártokat, hogy követeléseikben tanúsítsanak önmérsékletet, és a termelő munkára koncentráljanak. Kijelentette, hogy „politikai kérdésekre kitérni nem óhajtok, csak hangsúlyozom, hogy bár a harctól soha nem félttem, a mérséklet híve voltam és maradok. Semmiképpen nem szeretném, ha a bűnök megtorlatlanul maradnának, de vallom, hogy ilyen veszélyes és válságos időkben az ifjonti hév, a személyes bosszúságok és az apró vétkesek üldözése semmit sem használ, de jelenthet helyrehozhatatlan károkat.”

A fegyverszüneti egyezmény 11. cikkelye értelmében a „Magyar Kormány köteles rendszeresen magyar valutában pénzüsszegeket kifizetni és árukat (üzemanyagot, élelmiszert stb.) eszközöket és szolgáltatásokat rendelkezésre bocsátani, melyekre a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokságnak funkciói teljesítésére, valamint a Szövetséges Államok ama misszióinak és képviseleteinek, melyek a Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal kapcsolatban állanak – szükségük lehet”.⁵⁶ Pokorny Hermann, a Fegyverszüneti Tárcaközi Bizottság vezetője megjegyezte, hogy ez a cikkely a fegyverszüneti egyezmény „legkeményebb, leglazábban megfogalmazott és sokféle értelmezést engedélyező pontja”, azt is hozzátette tájékoztatójában, hogy „a Vörös Hadsereg igényeit korlátozni nem lehet és azt, valamint annyit vesz igénybe, amennyit talál és amennyire szüksége van.”⁵⁷ Ez óriási terhet jelentett az országra és Kecskemétre nézve is.⁵⁸

1945. július 31-én a polgármester jelentést tett Kecskemét Város Törvényhatósági Kisgyűlésének a város területén állomásozó szovjet katonai kórházak ellátásáról. Ebben megállapította, hogy a városnak kellett gondoskodnia az itt működő katonai kórházak élelmiszerral való ellátásáról. 1945. február 15-től május 31-ig a szovjet katonai kórházak természetben történő ellátása napi folyó áron 17 891 100 pengőt tett ki, ebből a szovjet katonai hatóságok 2 580 300 pengőt térítettek meg, ez az összes költség mindössze 14,4 százaléka, a lakosság terhe 15 310 800 pengő volt. A szovjet hatóságok csak a békebeli árak megtérítését vállalták, a többit ráterhelték a városra és a lakosságra.

1945. június elsejétől július 15-ig a kórházak ellátása további 3 567 827 pengőre rúgott, ebből a szovjet hatóságok 923 437 pengőt térítettek meg, ez a költségek több mint negyede, 25,9 százalék volt, de a lakosságra hárított összeg így is 2 644 390 pengőre rúgott. A polgármester jelentésében megállapította, hogy ekkora terheket nem vállalhat tovább a város, mert így nem lehet termelni. A kormánynak segítenie kell a várost, ezért kéri, hogy június elsejétől havi 1 800 000 pengő államsegélyt kapjon. A közellátásügyi miniszter eddig 3 millió pengő segélyben részesítette a várost. A kisgyűlés tudomásul vette az előterjesztést, és megbízta a polgármestert, hogy a költségek viselése érdekében június elsejétől az 1 800 000 pengő államsegélyt eszközölje ki a közellátási minisztertől.⁵⁹

1945. november 8-án a város gazdasági ügyosztálya írt a nemzeti bizottságnak. A Vörös Hadsereg IV. negyedéves ellátásáról tettek jelentést, és megírták, hogy Kecskemét nem tudja teljesíteni a kért mennyiségeket. Megállapították, hogy „nincs Pest-vármegyében

56 Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Bp. 2001. 380–381.

57 Idézi Földesi Margit: *A megszállók szabadsága*. 2. kiadás. Kairosz Kiadó, Bp. 2009. 95.

58 A Vörös Hadsereg ellátására három hónapnyi élelmiszer-mennyiség – egy 1945. május 3-án készített számítás szerint – a magyar államnak közel egymilliárd pengőjébe került. 1945 második felében a katonák ellátása már 84,8 milliárd pengőt tett ki. A forint bevezetése utáni első évben Magyarország költségvetésének 10,7 százalékát költötte a Vörös Hadsereg ellátására. Földesi M.: *A megszállók*, i. m. 96–97.

59 MNL BKML IV. 1910/c. 10515/1945.

még egy város, mely oly áldozatokat hozott volna az Orosz hadsereg ellátása érdekében, mint Kecskemét”.⁶⁰

A közbiztonság állapotában december első napjaitól 1945. január közepéig egy nyugalmasabb időszak következett. A szovjet katonák ekkor kevésbé zaklatták a lakosságot, majd január közepétől ismét, szinte mindennap jelentették a kerületvezetők, hogy a katonák fosztogatják az elhagyott házakat, és erőszakoskodnak a lakossággal.

1945. január 26-án ismét súlyosabb problémákat említett az első kerület vezetője a jelentésében: „a kerületben az elhagyott lakásokból a bútorokat az oroszok még nagyobb arányban hordják”. Február elején is naponta jelentette a kerületvezető, hogy: „a kerületben a fosztogatások az oroszok által még nagyobb mértékben folynak”. A szovjet katonák az ideiglenes kecskeméti tartózkodási helyüket is igyekeztek berendezni a városban található jobb minőségű bútorokkal. Sokszor ez teljesen irracionális volt, mert a néhány hetes itt-tartózkodás után tovább kellett vonulniuk, és az elrabolt bútorokat, amelyeket felhalmoztak szálláshelyükön, nem tudták magukkal vinni.⁶¹ Február 21-én azt jelentette a kerületvezető, hogy az elhagyott lakásokból a bútorok maradékát és egyéb ingóságokat a kerületi raktárba, egy 150 négyzetméteres, négyszobás lakásba szállították. A probléma azonban ekkor még nem oldódott meg, ugyanis 1945 májusában a polgármester az 52. számú körözüvényében arra utasította a kerületvezetőket, hogy a szovjet katonák által elhagyott lakásokat és épületeket késedelem nélkül vegyék őrizetbe és tegyenek intézkedést az ott maradt ingóságok megőrzésére.

A bizonytalanság és a lakosság zaklatása 1945 nyarán is igen jelentős volt. Tóth László polgármester július 13-án a következőket írta a nemzeti bizottságnak: „Jelenleg Csalános és Talfája körül táboroznak azok az orosz kötelékek, amelyeket később városunkban főként laktanyákban és az esetleg kiürítendő kórházakban szállásolnak el.” A környékbeli lakosságot sok veszteség éri, „naponta 30-40 ilyen panasszal fordulnak a polgármesteri hivatalhoz.” Ezeket a bejelentéseket továbbítani szokta a városparancsnokhoz, de nem tudja teljesen felszámolni a problémát. Megjegyezte, hogy „gyökeres intézkedésre volna szükség, mert egyes helyeken a lakosság már nem is mer külterületen maradni”. Kérte, hogy a nemzeti bizottság és a pártok is keressék fel ez ügyben a szovjet városparancsnokot, és kérjék „hathatós intézkedését és védelmét”.⁶²

A kerületek vezetőinek jelentései alapján megállapíthatjuk, hogy Kecskeméten a szovjet katonák erőszakoskodásai, fosztogatásai mindennaposak voltak hónapokon keresztül.⁶³ Matolcsy Károly nőgyógyász szerint háromezer nő ellen követtek el nemi erőszakot a

60 MNL BKML XVII/46. A Kecskeméti Nemzeti Bizottság iratai. 671/1945.

61 Az elrabolt zsidó vagyontól a háború végén nemcsak a német és a szovjet katonák jutottak értékekhez, hanem az Ausztriában tartózkodó magas beosztású amerikai tisztek és közlegények is. Az aranyvonattal Nyugatra szállított több vagonnyi aranyat, ékszereket és egyéb zsidó értékeket az amerikaiak raktározták Salzburchban. Az itt elhelyezett értékekből 1945-ben és 1946-ban is a katonai vezetők lakásaira nagy mennyiségben kerültek szőnyegek, festmények, ezüst- és üvegtárgyak. A vagyon őrzésével megbízott katonákat gyakran váltogatták és helyezték vissza őket az Egyesült Államokba. Kádár Gábor–Vági Zoltán: *Aranyvonat*. Osiris Kiadó, Bp. 2001. 41–132. Kádár Gábor és Vági Zoltán a következőképpen összegezte az amerikaiak szerepét ez ügyben: „Az azonban biztos, hogy kézen-közön számos tárgy eltűnt, és sohasem került vissza a raktárba, tehát az amerikai hadsereg magas rangú – sok esetben névvel azonosítható – tisztjeit komoly felelősség terhelt a magyar zsidók vagyonának további szétszóródásáért, sőt egyes értékes tárgyak, tárgycsoportok eltulajdonításáért.” Kádár G.–Vági Z.: *Aranyvonat*, i. m. 76.

62 MNL BKML XVII/46. 167/1945.

63 A *Kecskeméti Lapok* 1945 januárjától orosz–magyar mondatokkal és kifejezésekkel igyekezett segíteni a lakosság kommunikációját. Az első kifejezések között szerepeltek a következők: „Egészséges vagy? Nem, ő igen öreg és mindig beteg”. *Kecskeméti Lapok*, 1945. január 4.

szovjet katonák, sokan életre szólóan megbetegedtek.⁶⁴ Ez azt jelenti, hogy a 16 és 50 év közötti nők körülbelül 15 százalékát erőszakolták meg. 1945. június 4-én a polgármesternek írt levelet a Jópásztor zárda egyik nővére, Mária Providence. Tudatta, hogy „a kecskeméti törvényszék vizsgálóbírájának rövid úton történt megkeresésére a Jópásztor zárdát az oroszok által szerencsétlenné járt leányok otthonává rendezik be, ahol a leányok majd gyermekeiket megszüülhetik”. Ehhez kértek 15 vaságyat, 12 szalmaszakot és 30 párnát díjtalanul kiutalni.⁶⁵

Kovács Bálint 1945. december 31-én kelt lelkeszi jelentésében a következőképpen jellemezte a város megszállásától eltelt időszakot: „Kecskemét és benne gyülekezetünk helyzete súlyosabb, mint valaha volt. 1944. október 31-én foglalták el városunkat és azóta szinte szünet nélkül tart a legsúlyosabb megszállás. Testben és lélekben megfáradta, szinte már nem is reméljük, hogy ennek valaha vége lesz. Jelenleg mintegy 35.000 orosz katona van a városban állandóan. Ezek mellett nap mint nap jönnek az átvonuló alakulatok. Sokszor félelmetes a számuk. A beszoállításai feltételek a legsúlyosabbak. Az élelmezés csaknem teljesen a városra hárul. De még ezt is kibírnia. Nem bírja azonban a tanyai nép az állandó zabrálasokat! Ezek együtt járnak gyilkolásokkal. Karácsony este és a két ünnepeben 26 embert öltek meg. Köztük többet a városban. A lakosság hangulata kétségbeesítő! [...] Bizony a halálozások száma nagyon nagy. De ami a legszomorúbb az az, hogy nagyon sok orosz áldozat. Közvetlenül oroszok által agyonvert, vagy közvetve általuk okozott betegségből származó halottak száma az összes halottak 10%-a.”⁶⁶

Más forrás is utal arra, hogy a szovjet katonák erőszakoskodásai, gyilkosságai még 1945 végére sem fejeződtek be. 1945. december 30-án írt hangulatjelentésében dr. Dános Endre, a Politikai Rendészeti Osztály osztályvezető-helyettese azt írta, hogy a szovjet katonákkal szembeni ellenszenv a tetőfokára hágott. „Ennek az az oka, hogy a rablások, fosztogatások és gyilkosságok orosz katonai egyének részéről napirenden vannak. Karácsony két napjában városunkban 14 gyilkosság történt. Ezen gyilkosságok a legnagyobb bestialitással hajtottak végre. Legkirívóbb eset volt ezek közül Farkas Pál városi adófőtiszt és nejeének meggyilkolása. A helyszínre kiszállott rendőri közegek megállapítása szerint karácsonyra virradóra éjjel 11 és 12 óra között nevezettek a város belterületén lévő lakásán orosz katonai gépkocsi állott meg és az utca felőli ablakot majd a spalettát benyomva behatoltak a szobába és az ott tartózkodó adófőtisztet és nejét meggyilkolták, a lakásban található ingóságok legnagyobb részét a teherkocsira felrakva elmenekültek. A város társadalma megrendülve áll ezen gyilkosságokkal szemben. Az utóbbi napokban annyira romlottak a közállapotok, hogy nincs olyan nap, hogy két-három gyilkosság ne történjen. Farkas Pál végtisztességét a városi lakosság demonstrálásra használta fel és temetésén ezekre menő tömeg vett részt. Testületünket is érte veszteség, ugyanis egy zabráló orosz társaság megfékezésére kiküldött

64 Kovács Bálint néhány konkrét esetet is megemlíttet emlékiratában. „A szovjet katonák a városban is és a tanyákon is látogatták a családokat. Hol csoportosan, hol kettenként. [...] Az egyik eset Kisfáiban történt, ahol nemcsak zabráltak, de nőt is kerestek. Ezt Poór Istvánék is tudták, és Judit lányukat a szovjet katonák közeledtével egy szárkupacba bujtatták. Nyilván valaki tudtukra adta, hogy ennél a családnál van olyan lány, mint amelyet ők keresnek. Nem találták, a szülőknek nem hitték el, hogy nincs otthon, ezért még a szárkupacokat is végigpásztázták géppuskájukkal. A 16 éves Poór Juditot eltalálták és nem sok idő múlva behalt az őt ért lövésekbe. Édesapja maga készített egy koporsószerű ládát, és egylovas kocsiján behozta a temetőbe. Útközben betért hozzám és kért, hogy menjek el vele, és temessem el a lányát. Mi ketten ástuk meg a sírt, és helyeztük el a kezdetleges »koporsót«, és ketten voltunk a gyászoló gyülekezet.” Kovács B.: A kecskeméti, i. m. 31. A témát Budapestre vonatkozóan Pető Andrea tárgyalja, aki megállapítja, hogy pontos adatokat nem lehet megadni a szovjet katonák által elkövetett nemi erőszakok számára vonatkozóan, a becslések 50 ezer és 200 ezer között mozognak. Pető Andrea: *Átvonuló hadsereg, maradandó trauma*. Az 1945-ös budapesti nemierőszak-esetek emlékezete. In Valuch Tibor (szerk): *Magyar társadalomtörténeti olvasókönyv 1944-től napjainkig*. Argumentum–Osiris Kiadó, Bp. 2004. 88.

65 MNL BKML IV. 1910/c. Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai. 8233/1945.

66 Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára (KREL) 638/1945. Kovács Bálint lelkeszi jelentése, 1945. december 31.

járőr tagjai közül egy meghalt, egy pedig súlyos haslövélssel a helybeli közkórházban fekszik. [...] Jelentésem diktálása közben érkezett hírek szerint a mai nap folyamán az orosz katonai parancsnokság retorzióképpen az elfogott gyilkosok közül egyet a nagy nyilvánosság előtt a város központjában kivégeztet.”⁶⁷ Az, hogy a szovjet katonák a rendőröket is agyonlövik, nem volt egyedüli eset. 1945. november 29-én jelentette Bárd Dezső, Dél-Pest vármegye politikai rendészeti osztályának vezetője, hogy az átvonuló szovjet csapatok miatt „igen sűrűn fordulnak elő a vagyon és élet elleni erőszakok”. A jelentés szerint Csordás Imre rendőrt november 26-án minden előzmény nélkül agyonlőtte egy ismeretlen szovjet katona. A lakosság hangulata a szovjet katonákkal szemben „határozottan ellenséges”.⁶⁸

Több egybehangzó forrás alapján megállapíthatjuk, hogy Kecskeméten 1945 végéig – a front átvonulása után több mint egy évvel – nem sikerült megteremteni az élet- és a vagyonbiztonságot. A bizonytalanságokon túl a lakosságra nehezedett a városban állomásozó és átvonuló szovjet katonák élélménye, a kórházak felszerelése és a betegek ellátása is.

Nehézségek Kecskemét külterületén⁶⁹

A fentebbi részekben is láthattuk, hogy a város külterületeit, a tanyákat fokozottan érintette a szovjet megszállás. A külterületi körzetek vezetői a belterületi kerületek vezetőihez hasonlóan szintén rendszeresen jelentéseket írtak a polgármesternek. Ezekben elpanaszolták, hogy milyen állapotok uralkodnak az egyes területeken.⁷⁰ 1945 januárjában viszonylagos nyugalomról és szórványos rablásról, erőszakoskodásról számoltak be.

A külterületeken élőknek is rendszeresen ingyenmunkát kellett végezniük a szovjet katonaság ellátása érdekében, azaz – korabeli kifejezéssel élve – robotba kellett járniuk. Az úrréti körzet vezetője leírta például, hogy 16-tól 60 éves korig mindenkit berendeltek a közeli katonai repülőtérré dolgozni. Januárban a várostól távoli, 15–20 km-re lévő tanyákról is naponta gyalog kellett az embereknek robotra menniük a nagy hóban. Januárban az egyik fő probléma a lábbelik hiánya volt, ezt több körzetvezető is jelentette. Ugyanakkor megállapították azt is, hogy cipész lenne, de nincs anyag, amivel dolgoznának, az emberek pedig nem merik elővenni a jó lábbeliket, mert félnek, hogy a szovjet katonák lehúzzák róluk.

A ménteleki körzetvezető jelentette február 15-én, hogy körzetéből az emberek az erdőbe jártak robotolni, naponta átlagosan százan, további 30–40-en pedig a vasútállomásra a fa berakodására. Megfogalmazta a robot és a rablás összefüggését is: „Az emberek félve mernek elindulni a munkára, mert az otthon maradt családokat a garázdálkodó civil-orosz bandák kirabolják, mert tudják azt, hogy az emberek oda vannak a munkán és a védetlen nők és gyermekek odahaza ki vannak téve minden veszélynek. Legtöbben Lajosmizse községből jönnek át és a civilek orosz ruhába öltözve járnak a tanyákat bor, disznó és egyéb élelemért és ha nem tudnak nekik adni meg is verik a gazdát. [...] A lajosmizsei igazolvánnyal ellátott polgárok szüntessék már be a garázdálkodást, legalább Ménteleken.” Tehát a lajosmizsei polgárok és civilek a szovjet katonákkal összefogva, együtt fosztogatták a szomszédos Ménteleken lévő tanyákat.

67 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 1.1. A Magyar Államrendőrség budapesti és vidéki politikai rendészeti osztályának iratai, 1945–1946 (1950). (3. d.)

68 ÁBTL 1.1. PRO vegyes iratok, 1945–1946. (3. d.)

69 MNL BKML IV. 1910/u alapján.

70 A külterületi körzetvezetők jelentései egységes levéltári jegyzék alatt szerepelnek: MNL BKML IV. 1910/c. Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok 276/1945. Körzetvezetői jelentések.

A hadi eseményeket követően hónapokon át fosztogatták és rabolták ki a helyi lakosságot, főleg a tanyákon élőket. A fosztogatásokat három típusba sorolhatjuk: az egyikbe azok tartoznak, amelyeket a szovjet és a román katonák maguk végeztek, a másikba azok, amikor egy helyi segítő ment a katonákkal és adott információkat arról, hogy kinél, mit és hol keresenek, a harmadikba pedig azok, amikor magyar állampolgárok fosztogattak más magyar állampolgárokat. A körzetvezetők jelentéseiben mindhárom típusra találunk példákat.

1945 januárjában jelentették Ágasegyházáról többször is, hogy Zsikla István az oroszokkal együttműködve a helyi lakosság réme, és ezért kéri letartóztatni.

A ménteleki körzetvezető azt jelentette 1945. január 29-én, hogy Bíró János felsőménteleki gazdálkodónál előző nap Lőrincz Imre és Polyák Mihály vezetése alatt megjelent három orosz katona, és elvitt három hektoliter bort. Később román katonák jöttek, és garázdálkodtak nála. Elvitték a pénzt, és széthányták a bútorait, lövöldöztek a házban, a ház népét is szétzavarták. *„A gazdasszonyt megbecstelenítés végett a földre teperték.”* Személyleírást is adott az elkövetőkről.

Horváth József Méntelek 89. szám alatti lakos jelentette, hogy *„Márta István Lajosmizse cigányvárosi lakos polgári rendőri karszalaggal és puskával van ellátva, társaival és egy-két orosz katonával Ménteleken állandó tanyafosztogatásokat rendez”. Horváth jelentette továbbá azt is, hogy „28-án éjjel 11 óra tájban 3 román ajkú katona 7 tanya kifosztását és több családos anya megbecstelenítését követték el”.*

Talfajapusztáról január 16-án jelentették, hogy *„még mindig van, hogy egyes civil egyének orosz katona védelme alatt rabolnak”.* Az is jellemző volt, hogy akkor mentek rabolni, amikor roboton voltak a férfiak.

Körzetenként kötelező beszolgáltatások voltak előírva, amiben megsabták, hogy mikorra, miből, mennyit kell beadni. Ezek teljesítéséért is a körzetvezető volt a felelős, a szovjet gazdasági tisztak bizonyos összeget fizettek is érte, de az messze alatta maradt az akkori piaci árnak. A beszolgáltatandó mennyiségeket az orosz parancsnokság írta elő, ha nem sikerült összegyűjteni, akkor erőszakkal szedték össze a hiányzó termékeket. Februárban egyre gyakrabban jelentették a körzetvezetők, hogy a románok is fosztogatnak. Általában a rekvirálásokról nem adtak elismervényt, ilyenkor semmit sem kapott ellenszolgáltatásul a gazda. Ha mégis kapott elismervényt, akkor is csak a valós ár töredékét fizették ki neki.

1944. december 22-én a Polgármesteri Hivatalban Berente István, Hajagos utca 2. szám alatti lakos előadta, hogy fia Matkópuszta 56. szám alatti tanyáján szovjet katonák jelentek meg, és írás nélkül elhajtottak 175 birkát, és fia, Berente Mihály feleségével szemben erőszakot követtek el. A tulajdonosok azonnal jelentést tettek a szovjet városparancsnokságon, ahol megígérték nekik, hogy az esetet kivizsgálják és a birkákat visszakapják.

A belterülethez hasonlóan a külterületen is megállapították, hogy a decemberi nyugalmasabb időszak után, 1945. január végétől, erősödött a katonai nyomás és fosztogatás. A talfajai körzet vezetője jelentette 1945. február 5-én, hogy *„a pusztában az oroszok nagyon zabrálnak”.* Azt is leírta, hogy az egyik lakost teljesen kifosztották, és még meg is lőtték, a katonák a körzetvezetői irodában is benn voltak, és a kenyérosztásra váró embereket is bántalmazták. *„Jelentem, hogy a beküldött munkásokból csak nagyon kevés jött vissza és így már alig van a pusztában munkás, és ha nem jönnek a munkások a munkából vissza, teljesen elnéptelenedik a puszta és a munkás beküldés teljesen lecsökken és végtére meg is szűnik.”*

Talfája körzetvezetője február 12-én azt jelentette, hogy *„a pusztában az oroszok zabrálása nagy mértékben folyik és fizetni nem fizetnek és egyben jelentem, hogy a munkásokból még nagyon sok van, aki még a hónap elején ment el robotba és még nem jött vissza és a család semmit sem tud a hollétükről”.*

A ménteleki körzetvezető február 20-án jelentette, hogy még mindig állandó a garázdálkodás. *„Méntelek területén egy férfit agyonlőttek, mert a feleségét védte a becstelenítéstől és azonkívül elhordanak minden megfogható élelmet és jószágot, pedig a pusztára igen súlyos feladat vár a beszolgáltatás terén.”*

1945. március 2-án jelentette a hetényegyházi körzetvezető, hogy az elmúlt 10 napban *„olyan nagy méretet öltött az orosz katonák fosztogatása, hogy a lakosság körében az elkeseredés tetőfokra lépett”. Néhány kirívó esetet is leírt: „Holló Ilona 38/b. sz. alatti lakásán az éjjel 10 órakor öt orosz katona jelent meg, úgy az utcai, mint a konyhaajtót felfeszítették. Egy az ágyhoz lépett, géppisztolyt szegezett a nevezettre és azt és édesanyját nem engedték távozni a lakásból. Ez idő alatt a többi az egész lakást felforgatta, valamint a kapás lakását is.” Autójukra tettek egy fotelt, egy kárpitozott karosszéket, nagy szőnyeget, dunnákat, ágyneműket, az összes fehérneműt, ruhákat, kanalakat, asztalterítőket, ágyterítőt, női cipőket, lámpát és sok más egyebet. „Befejezésül 3 orosz katona megbecselenítette.” A másik eset leírásában a következőt olvashatjuk: „Szabó Imréné Szarkás 220. sz. a. lakosnál megjelent 8 orosz katona, akik a lakását feldúlták, férjét elkergették, majd az asszonyt megbecselenítette 5 katona oly módon, hogy a lábára álltak, száját betömtek a fejkendőjével. Több lábujja kificamodott.” Végül jelentését a következőképpen zárta a körzetvezető: „Hasonló eset nagyon sok fordult elő az utóbbi időben. [...] Azt jegyzem meg tisztelettel, hogy a 3-4 hónapos malacokat, anyadisznókat és baromfit is hordják úgy, hogy sok házban már egyáltalán nincs semmi élelem.”*

Március 6-án azt jelentette a Budai-hegy körzetvezetője, hogy az orosz katonaság folyton gyűjti az élelmet, zöldségfélén kívül már semmi sincs. *„A lakásokat feltörik kőborló oroszok és ruhaneműt, élelmiszereket elviszik. A bútorokat összetörik a beszállásolt katonák és feltűzelik.”* Ugyanezen a napon a Máriahegy körzetvezetője azt jelentette, hogy *„nagy az elkeseredés a kerületben az orosz katonák zaklatása miatt. Az utóbbi napokban 3 tehenet csaknem minden lovat és kocsit elvittek. Bencze István Mária-hegy 91. sz. alatti lakost szíven lőtték és baromfijait elvitték.”*

A felvett jegyzőkönyvek alapján általánosságban megállapíthatjuk, hogy a szovjet és román katonák 3–10 fős csoportjai kimentek teherautóval az egyes tanyákra, ahol a családot összeterezték egy szobába, és ott őrizték őket addig, amíg a többiek a padlástól a pajtáig mindent átkutattak. Összegyűjtötték az állatokat, a zsírt, a tojást, a bort, a krumpelit, az almát, tehát az összes élelmet, valamint a pénzt, a ruhát és az egyéb értékeket is elvitték, fizetség nélkül. Sokszor a családfőt jól el is verték, az asszonyokat pedig többen megerőszakolták.

Összegzés

Elsősorban Ungváry Krisztián könyvére hivatkozva megállapíthatjuk, hogy a magyar megszálló hadsereg is jelentős atrocitásokat követett el a Szovjetunió területén a második világháború alatt, ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy tévedés lenne a Vörös Hadsereg katonái által nálunk elkövetett borzalmakat a szovjet katonák bosszújának betudni, mert hasonlóan viselkedtek más népekkel, például a szerbekkel szemben is.⁷¹ Arra is felhívja Ungváry a figyelmet, hogy a magyar honvédség a keleti megszállás idején a kiterjedt partizánmozgalommal szemben követte el bűncselekményei túlnyomó részét, míg Magyarországon ezzel nem számolhatunk, így a szovjet katonák által a magyar polgári lakossággal szemben elkövetett bűncselekmények jóval súlyosabb megítélés alá esnek.

⁷¹ Ungváry K.: *A magyar honvédség*, i. m. 337.

Ungváry a szovjet katonák atrocitásainak okaként elsősorban a Vörös Hadsereg fegyelmezettségének a gyengeségét, másodsorban a két ország közötti nagyarányú életszínvonalbeli és kulturális különbségeket jelölte meg.⁷²

Kutatásom egyik eredményének tartom, és a szakirodalomban egyelőre nem találtam adatokat arra vonatkozóan, hogy a magyarországi harci cselekmények (1945. április 12-én értek véget az ország területén a harcok) és a háború vége (a németek 1945. május 8-án kapituláltak, ezzel Európában véget ért a háború) után hónapokkal Kecskeméten kívül máshol is előfordultak volna a szovjet katonák által elkövetett rablások és gyilkosságok a polgári lakossággal és az újonnan felálló rendőrség tagjaival szemben.

72 Ungváry K.: *A magyar honvédség*, i. m. 338–339.

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000
NYOMDA KFT. KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.
Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249
E-mail: info@print2000.hu
www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenítését a Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.